

Розділ 4. ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГА У СУЧАСНІЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ПРАКТИЦІ

УДК 378.013+155.2+150+371

©2012

Галицан О.А.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ФАСИЛІТАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Модернізація і розвиток освіти та науки повинні набути випереджального неперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні. Підвищення якісного рівня освіти має бути спрямоване на забезпечення економічного зростання країни та вирішення соціальних проблем суспільства, необхідних для подальшого навчання і розвитку особистості.

Перебудова навчально-виховного процесу на засадах "розвиваючої педагогіки", спрямованої на раннє виявлення потенціалу (задатків) у дітей та їх найбільш повне розкриття з урахуванням вікових та психологічних особливостей. Велінням часу є відмова від шаблонів авторитарної педагогіки і звернення до гуманістичних ідей, які наголошують на повазі до особистості кожного, хто навчається, до його бажань і прагнень. Гуманізація навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі пов'язується з особливостями особистісної позиції вчителя, яку він реалізує у взаємодії з учнями – позиції фасилітатора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Джерелознавчою базою для визначення особливостей професійної діяльності в межах суб'єкт-суб'єктної парадигми є: концепції гуманістичної освіти (Г.Балл, О.Газман, Б.Гершунський, Дж.Дьюї, Ж.-Ж.Руссо); концепції індивідуальності, неповторності, унікальності особистості (Б.Братусь, Ю.Орлов, К.Роджерс, В.Франкл); концепція особистісно-орієнтованого навчання і виховання (Є.Бондаревська, С.Кульневич, С.Подмазін, В.Сериков, І.Якіманська); ідеї вільного виховання (О.Газман, Я.Корчак, С.Соловейчик, В.Сухомлинський, С.Френе, С.Шацький).

Науковці досліджують різні аспекти професійно-педагогічної діяльності, зокрема ґрунтовно висвітлено: шляхи гуманізації педагогічної діяльності вчителя та навчально-виховного процесу (Г.Балл, І.Бех, А.Богуш, С.Гончаренко, І.Зязюн, Е.Карпова); вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів (О.Абдулліна, Е.Карпова, Н.Кузьміна, В.Лозова, А.Маркова, В.Сластьонін, І.Троцько); формування професійно-значущих якостей майбутнього вчителя (І.Богданова, Л.Кондрашова, З.Курлянд, А.Линенко, Т.Мандрикіна, Г.Нагорна, О.Саннікова, Р.Хмельюк, О.Цокур); різноманітні аспекти культури професійної діяльності та професійного спілкування майбутнього вчителя (Н.Єфименко, А.Загrevська, Л.Савенкова, О.Савченко, І.Татаріна); підвищення майстерності та творчості майбутніх учителів (Є.Барбіна, В.Загвязинський, І.Зязюн, В.Кан-Калик, Н.Кічук).

Проблемно-тематичний спектр феноменології фасилітації обіймає такі дослідницькі вектори, як-от: розвиток фасилітативності особистості (М.Казанжи, О.Саннікова); відтворення фасилітуючої взаємодії в навчально-виховному процесі (О.Врублевська, О.Димова); специфіка екофасилітаційної діяльності особистості (П.Лушин); фасилітативної компетентності фахівців (О.Левченко, Т.Сорочан); особливостей використання фасилітації в роботі психолога (Є.Гуцало, І.Жижина, Е.Зеєр, Р.Овчарова, М.Рябов).

Натомість, незважаючи на ці дослідження, й досі не існує єдиного підходу до визначення сутності педагогічної фасилітації вчителя та специфіки його професійної діяльності як фасилітатора.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є висвітлення теоретичних засад проблеми застосування принципів педагогічної фасилітації у професійній діяльності фахівців галузі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження... Усебічний наліз наявного наукового фонду засвідчує, що проблематика фасилітації в психолого-педагогічних дослідженнях не є принципово новою.

Провідна лінія розвитку наукового інтересу до проблематики фасилітації у нашій країні вибудовується у царині психологічних розвідок зокрема: в аспекті екофасилітативного підходу (П.Лушин); у зв'язку зі здатністю психолога здійснювати фасилітаційний вплив на людину (Г.Балл, О.Кондрашихіна) та набуття ним певного виду професійної компетентності – фасилітативної компетентності (О.Левченко, Т.Сорочан).

В аспекті теорії управління закладами освіти виявлено, що спеціальна підготовка андрагогів, за Т.Сорочан, передбачає ґрунтовну методологічну підготовку, оволодіння дидактикою навчання дорослих, технологіями взаємодії, фасилітації, які найбільшою мірою сприяють особистісному професійному розвитку всіх учасників педагогічного процесу [9].

На думку вчених (О.Левченко, І.Пундик, Т.Сорочан) фасилітативна функція педагога (андрагога) полягає у забезпеченні усвідомленого учіння, яка спрямована на узгодження дій з тими, хто навчається, попередження їхніх помилок, надання їм допомоги, забезпечення позитивного психологічного настрою, стимулювання бажання вчитися, надання вибору й свободи дій у вирішенні навчальних завдань.

В аспекті визначення специфіки професійної діяльності вчителя як фасилітатора вагомої значущості набувають уточнення у розумінні ключових понять, які відбивають гуманістичні напрями сучасного виховання – “педагогічна допомога”, “педагогічна підтримка”, “педагогічний супровід” (Т.Анохіна, В.Бедерханова, О.Газман, Н.Крилова, С.Юсфин, І.Фрумін та ін.).

На думку вчених (Т.Анохіна, Н.Крилова та ін.), інтерпретація феномена “педагогічна підтримка” полягає у тлумаченні її як принципу взаємодії усіх суб’єктів гуманістично-орієнтованої системи освіти, як специфічного принципу педагогічної діяльності. Педагогічна підтримка є своєрідною педагогічною технологією, яка відтворюється в процесі діалогу, взаємодії учня та вчителя й передбачає самовизначення дитини в ситуації екзистенціального вибору та подальше самостійне вирішення ним власних проблем. У процесі такої сумісної діяльності учасників навчально-виховного процесу створюються умови для самопізнання та самореалізації учнів, створюється атмосфера, що спонукає їх до позитивного сприйняття себе та інших, спрямовує на побудову конструктивних стосунків із довколишніми.

В аспекті нашого дослідження продуктивною є позиція В.Бедерханової, яка зазначає, що педагогічна підтримка є системою педагогічної діяльності, яка розкриває особистісний потенціал людини. Ця система містить у собі допомогу учням, батькам у подоланні соціальних, психологічних та особистісних труднощів. Професійна діяльність учителя у режимі підтримки та допомоги призводить до зростання його самостійності, впевненості у собі, і, водночас, до оптимізації емоційної сфери учня, його творчої активності. Суголосної позиції дотримується І.Фрумін, зауважуючи на тому, що педагогічна підтримка є комплексом педагогічних дій, мета яких полягає у допомозі учням у їхньому власному саморозвитку, у вирішенні різноманітних життєвих та навчальних проблем[5].

Відтак, виступаючи в ролі партнера, консультанта, актуалізатора, наставника, тобто фасилітатора для учнів, учитель організує педагогічний супровід його навчальних та особистісних досягнень, а саме: адекватного, свідомого вибору власної стратегії учіння, спілкування, поведінки, взаємодії з довколишніми.

Найбільш широко й диференційовано феноменологію фасилітації як педагогічного явища презентовано в дослідженнях К.Роджерса [7][10] фундатора “не директивного” або “людино центрованого” підходу у психології. Чимало роботи з “навчання, центрованого на учневі” було проведено К.Роджерсом та під його керівництвом в університетських аудиторіях і в межах інтенсивних занять (воркшопів) з професіоналами. Цілі даного підходу К. Роджерс [10] сформулював у такий спосіб: «мета – ... допомогти учням стати індивідами, які:

здатні діяти за власною ініціативою і нести відповідальність за ці дії;

здатні на розумний вибір і самоспрямування; виявляють критичність в учінні, здатні оцінювати внески, зроблені іншими;

володіють знаннями, потрібними для розв’язання проблем;

здатні гнучко й розумно (що є ще важливішим) адаптуватись до нових проблемних ситуацій;

оволоділи адаптивним способом підходу до проблем, вільно і творчо використовуючи весь придатний до даної проблеми досвід;

здатні ефективно співпрацювати з іншими людьми у цих різних видах діяльності; працюють не заради схвалення з чийогось боку, а реалізуючи власні соціалізовані цілі» (цитовання за перекладом Г.Балла [2; с. 79].

Особливе місце в палітрі наукових поглядів К.Роджерса належить позиції, яку повинен займати вчитель як фасилітатор у процесі навчання. Традиційна роль учителя в школі, зазначає автор, найчастіше полягає у викладенні фактів, спостереженні за дисципліною та оцінюванні. У випадку “не директивного”, “допомагаючого”, “підтримуючого” або “фасилітуючого” навчання, мета роботи вчителя полягає у стимулюванні пізнавального інтересу учня, його моральної самосвідомості, ціннісного ставлення до природи, інших людей, а головне, в спонуканні дитини до самовдосконалення. Таке навчання вимагає, щоб учитель займав не позицію “влади” або “експерта”, а позицію “помічника” або “партнера”. Едукатор, який займає таку позицію на уроці, ніколи не принижує почуття власної гідності учня, визнає його право обстоювати власну точку зору, право залишатися самим собою. Провідною функцією психолога або педагога стає не інструктування, а супровід, допомога, тобто фасилітація. У результаті такої співпраці між учителем та учнем виникає інноваційний тип відносин, які К.Роджерс називав “допомагаючи ми”.

За К.Роджерсом, невід’ємною складовою праці вчителя в “учнецентрованому” навчанні є щирість. У своїх стосунках із учнями вчитель повинен бути справжньою, реальною, щирою людиною. Він може гніватись, може бути чутливим і виявляти співчуття. Йому може не подобатись вчинок вихованця, але це зовсім не означає, що зроблене є об’єктивно поганим або поганим є сам учень. Іншою важливою настановою у праці тих, хто досяг успіху в даному типі учіння, є цінування учня, його почуттів і думок. Учитель повинен цінувати кожного учня й таке цінування поширюється на всі його грані як індивіда. Учитель повинен не лише повністю приймати, але й бути цілком толерантним до страхів і вагань учня, коли той зустрічається з новою проблемою, так само як і до його задоволення успіхом. Якщо вчитель здатний прийняти тимчасову апатію вихованця, його бажання дослідити альтернативні шляхи отримання знань, він стимулює даний тип учіння. Ще однією характеристикою вчителя як фасилітатора є його здатність розуміти реакції учня ніби “із середини”, емпатичне розуміння того, яким процес

освіти й учіння здається учневі. Цей вид розуміння майже ніколи не використовується в класах, проте, якщо вчитель є емпатичним, це вносить у навчальний клімат дуже плідний аспект.

Таким чином, здійснений аналіз педагогічних ідей доводить, що в центрі простору генерування сучасної гуманістичної педагогіки знаходиться цілісна особистість учня, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, є відкритою для сприйняття нового досвіду, здатною на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних професійних і життєвих ситуаціях. Реалізація гуманістичного підходу в сфері освіти безпосередньо пов'язана з підготовкою вчителя-гуманіста, гуманізацією педагогічної освіти, що передбачає становлення і розвиток студентів як особистостей та професіоналів – їхніх інтелектуальних можливостей, духовно-моральних якостей, професійних позицій, а не тільки оволодіння теорією та технологією педагогічної праці [6].

Принциповими для нашого дослідження є наукові репрезентації Г.Балла, які дають підстави стверджувати, що педагогічна фасилітація є невід'ємною характеристикою підготовки майбутніх учителів. За гуманістичного підходу «фасилітація, як створення специфічної соціальної ситуації розвитку здатності до творчості самоактуалізації, стає сутнісною характеристикою особистісно орієнтованого педагогічного процесу, способом його реалізації» [3; с. 87].

Відтак, специфічна діяльність фасилітатора, яка успішно використовується в психології, може бути певним чином адаптована та застосована у навчально-виховному процесі школи. Досліджуючи питання гуманізації суспільства та екстраполюючи їх у сферу професійної діяльності вчителя, вчений наполягає на тому, що вона повинна характеризуватись налаштованістю на діалог у глибокому розумінні цього поняття. Передусім мається на увазі: по-перше, щира повага до думок і позицій тих, хто навчається, аж до готовності, за достатніх підстав, змінити свою власну позицію; по-друге, намагання долучити їх не тільки до “готових” духовних цінностей, а й до діалогічного за своїми механізмами процесу їх творення; прагненням до здійснення фасилітації, тобто якнайбільшого сприяння особистісному зростанню кожного підопічного, гармонійному розгортанню його здібностей у їх індивідуальній своєрідності. Водночас, підкреслює дослідник, педагог-гуманіст не нав'язує своїй позиції, адже він не тільки любить дитину, але й поважає її. Ця повага втілюється в наступному: шануванні особистості й гідності учня. Педагог має уникати будь-яких дій і висловлювань, які їх принижують, додержувати “педагогічні таємниці” (якщо учень довірив інформацію, розповсюдження якої може завдати моральної шкоди); врахуванні, наскільки це можливо, його уподобань і бажань при визначенні або конкретизації цілей навчання і способів їх досягнення; цілком серйозному ставленні до його думок (як щодо навчального змісту, так і будь-яких інших питань). І своїх вихованців він має поступово долучати до такого бачення, а не змушувати “духовно капітулювати” перед нав'язуваною згори “єдино правильною” позицією [1].

Вищезазначене дозволяє інтерпретувати педагогічну фасилітацію як специфічну педагогічну діяльність, компоненти якої інтегруючись визначають її усталений профіль, силовим полем якої виступає інтенція взаєморозуміння іншої людини. Відтворення такої діяльності уможлиблюється зверненням до внутрішнього світу особистості як “емоційної тканини”, яка ускладнює, і, водночас уяскравлює її. Педагогічна фасилітація дозволяє вчителю знаходити правильні орієнтири у взаємовідносинах з учнями та, завдяки постійному рефлексивно-мисленевому аналізу власних дій, перетворювати педагогічну дійсність відповідно індивідуальній професійній позиції, яка ґрунтується на гуманістичній науковій платформі. Панувальним принципом професійної діяльності вчителя як фасилітатора є ціннісне ставлення до учня, що є віддзеркаленням функціональної потреби особистості – потреби в іншій людині, та проєкцією власної “правильної” картини світу на площину педагогічного спілкування. Водночас, педагогічна фасилітація вимагає від учителя вмінь адекватно визначати “радіус” поля особистісної підтримки учня, що поступово стає життєвизначальною домінантою на сучасному етапі трансформації сфери освіти.

Висновки... Здійснений аналіз площини наукових розвідок дозволяє накреслити теоретичні засади проблеми актуалізації педагогічного аспекту фасилітації та стверджувати, що феномен фасилітації перестав бути предметом тільки соціологічних та психологічних досліджень, а поступово набув загальнонаукового характеру. Зокрема, в педагогіці цьому питанню приділено достатньо уваги вчених, наукові надбання яких свідчать, що педагогічна фасилітація є необхідним елементом ефективного здійснення професійної діяльності сучасним вчителем у межах суб'єкт-суб'єктної парадигми. Розуміння нами педагогічної фасилітації як взаємодії між вчителем та учнем, яка ґрунтується на засадах гуманізму, полісуб'єктності, толерантності, дозволяє встановити зв'язок між загальними цінностями та ідеалами української, зарубіжної педагогічної думки та сучасним станом педагогічної науки і практики, що вимагає нагального пошуку шляхів та засобів гуманізації навчально-виховного процесу. На нашу думку, наявність широкої палітри поглядів щодо сутності педагогічної фасилітації свідчить, насамперед про складноструктурованість та багатовимірність цього феномена. Наведені вище констатації надали можливість правомірно стверджувати, що педагогічна фасилітація як якісна характеристика професійної діяльності сучасного вчителя поступово набуває ознак самостійного вектора гуманізації сучасної парадигми освіти.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці педагогічної технології формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі ступеневої підготовки. Крім того, підлягають дослідженню фактори

ефективного розвитку педагогічної фасилітації майбутніх викладачів та андрагогів вищих навчальних закладів у системі післядипломної освіти.

Література

1. Балл Г.А. Психология в рациогуманистической перспективе: избр. Работы / Г.А. Балл. – К. : Основа, 2006. – 408 с.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) (видання 2-е, доповнене) / Г.О.Балл. – Житомир : Видавництво «Волинь», 2008. – 235с.
3. Балл Г.О. Чи є творчість атрибутом особистості? (Спроба реалізації діалогічного дискурсу в теоретичних людинознавчих студіях) // Гуманістичні орієнтири в методології психологічної науки / За ред. Г.О.Балла. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 88-96.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: стратегія проектування [Електронний ресурс] / Іван Дмитрович Бех // Вісн. Житомир. держ. університету ім. І. Франка. — 1999. — № 3. — С. 42-43. — укр. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/articles/1999/03bidpnd.zip
5. Галицан О.А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / О. А. Галицан. – Одеса, 2010. – 282с.
6. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія / Н.В. Гузій. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2004. – 243 с.
7. Роджерс К.Р. Эмпатия: в книге «Психология эмоций. Тексты» / Под редакцией В.К.Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М. : Изд-во Трансперсональный Институт, 1993. – С.248-251.
8. Роджерс Карл. Клиентоцентрированная терапия / Т. Гордон, Э. Дорфман, К. Роджерс, Н. Хоббс. – М.: «Рефл-бук», «Ваклер», 1997. – 312 с.
9. Сорочан Т.М. Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти: дис ... доктора пед. наук: 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / Т.М. Сорочан. – Луганськ, 2005. – 472с.
10. Rogers C. R. The interpersonal relationship in the facilitation of learning // Educational Forum. – Vol.XI – №4, 1976. – 160.

Анотація

У статті розглядається проблема застосування принципів педагогічної фасилітації у професійній діяльності вчителя сучасної школи. Представлено результати теоретичного аналізу наукового фонду з проблематики підготовки майбутніх учителів як фасилітаторів у системі вищої освіти.

Аннотация

В статье рассматривается проблема применения принципов педагогической фасилитации в профессиональной деятельности учителя современной школы. Представлены результаты теоретического анализа научного фонда по проблематике подготовки будущих учителей как фасилитаторов в системе высшего образования.

Summary

The article highlights the problem of pedagogical facilitation principles implementation into the professional activity of a modern school teacher. There have been represented the results of the scientific fund analysis concerning the problem of future teachers' training as facilitators in the system of higher education.

Ключові слова: педагогічна фасилітація, підготовка майбутніх учителів, система вищої освіти.

Ключевые слова: педагогическая фасилитация, подготовка будущих учителей, система высшего образования.

Key words: principle, pedagogical facilitation, future teachers' training, the system of higher education.

Подано до редакції 3.10.2012.

УДК 37.035:57.017-053.5

©2012

Павлуценко Н.М.

ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ У ГЕНДЕРНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... На нинішньому етапі політика України зумовлена процесами демократизації і гуманізації суспільства з метою створення рівних можливостей для самореалізації особистості, незалежно від віку, статі, національності. Гендерне виховання школярів є актуальним підходом в педагогіці, провідним елементом соціокультурного розвитку сучасного суспільства, що активно впливає на формування егалітарної свідомості вихованців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проведений аналіз дав змогу відзначити, що гендерне виховання підростаючого покоління різних вікових категорій є предметом наукових пошуків як українських, так і зарубіжних дослідників. Так, питання гендерного виховання дітей дошкільного віку відображено у працях І.Євтушенко, Ж.Горбатенко, Т.Зарубіної та ін.; проблема специфіки гендерного виховання молодших школярів цікавить сучасних дослідників С.Бурову, Т.Говорун, О.Кікінежді та ін., у наукових роботах С.Вихор, Л.Штильової, Л.Яценко висвітлюються питання гендерного виховання підлітків та старшокласників; питання підготовки вчителів до гендерного виховання школярів розроблено у дослідженнях І.Іванової, І.Мунтяна, О.Цокур; стратегії гендерної освіти у вищій школі розглядали